
**PERCEPȚII ALE „EUROPEI”
ȘI EUROPENITĂȚII
ÎN SPAȚIUL PUBLIC ROMÂNESC
AL SECOLELOR XVIII-XXI
(ISTORII, IMAGINI, IDEI)**

Coordonator
Laurențiu VLAD

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

INSTITUTUL EUROPEAN

CUPRINS

Note introductive, <i>Laurențiu VLAD</i>	9
Partea I Sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul veacului al XX-lea	21
Între imitare și sincronizare.Valori și modele europene (franceze) în Principatele dunărene (1750-1830), <i>Toader NICOARĂ</i>	23
Românii și Europa, Europa și românii la începutul secolului al XIX-lea: o perspectivă în dublu sens asupra „procesului civilizării” (europenizării) din unghiul antropologiei sentimentelor, <i>Alexandru-Florin PLATON</i>	59
Sensuri europene la românii din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea, <i>Sorin MITU</i>	83
Imagini și impresii din orașele universitare europene în epistolele și mărturiile unor studenți români din Transilvania (ultima parte a secolului al XIX-lea - primii ani ai veacului al XX-lea), <i>Cornel SIGMIREAN</i>	103
Partea a II-a Perioada interbelică	125
Revista „Ideea Europeană” – manifest pro-european în cultura română interbelică, <i>Aura-Carmen SLATE</i>	127
Câteva fațete ale ideii de „Europa” reflectate în manualele școlare de istorie universală din România interbelică, <i>Simion COSTEA</i>	145
O Europă medievală în scrisul lui Nicolae Iorga, <i>Ovidiu PECICAN</i>	175
Perspective românești asupra proiectelor de construcție regională în Europa interbelică, <i>Mihai SEBE</i>	191
Ecouri europene în presa românească interbelică din Crișana: problema securității colective din anii 1930-1931 în paginile „Gazetei de Vest”, <i>Alina STOICA</i>	207

Partea a III-a Anii 1940-1980.....	221
Pentru Europa Unită. Activitate europenistă în exilul românesc (George Ciorănescu și Grigore Gafencu), <i>Radu ALBU COMĂNESCU</i>	223
România în contextul Războiului Rece: problema securității europene și a eurocomunismului, <i>Cristina PREUTU</i>	255
Televiziunea Română între Est și Vest. Influențe occidentale în programele televizate din perioada comunistă, <i>Silvia-Cristina BAUMGARTEN</i>	275
Trei autori de la începuturile istoriografiei române a ideii de „Europa”: Adrian Marino, Alexandru Duțu, Vlad Georgescu, <i>Laurențiu VLAD</i>	303
Reprezentări ale Occidentului în cinematografia română din anii 1970-1980, <i>Mihaela GRANCEA</i>	315
Partea a IV-a Post-comunismul.....	329
„Euro-atlantism”, <i>Ruxandra IVAN</i>	331
Ideea europeană între monarhie și republică. Istoria și memoria în dezbaterea românească de după 1990, <i>Adrian CIOROLANU</i>	353
Mișcările populiste postcomuniste din România și ideea apartenenței la Uniunea Europeană, <i>Cristina-Maria DOGOT</i>	371
Uniunea Europeană și minoritățile sexuale: o analiză a percepțiilor preoților ortodocși din România, <i>Sergiu MIȘCOIU, Sergiu GHERGHINA, Dragoș ȘAMȘUDEAN</i>	405
Perceptions of "Europe" and Europeanness in the Romanian Public Space of the 18th - 19th Centuries (Histories, Images, Ideas) - Abstracts	419
Autori	433

Între imitare și sincronizare. Valori și modele europene (franceze) în Principatele dunărene (1750-1830)

Toader NICOARĂ*

O introducere

Așa cum se știe, societatea românească a celor două principate a căpătat pe parcursul unei perioade de aproximativ două secole și jumătate (mijlocul sec. al XVI-lea - sfârșitul sec. al XVIII-lea) culori și forme orientale, care păreau că s-au imprimat total și definitiv asupra fizionomiei societății românești¹. Dar, ca prin minune, așa cum anumite fenomene istorice au dirijat și orientat procesele civilizaționale spre Orient, cam în aceeași manieră, dar în ritmuri mai accelerate, alte evenimente politice și alte procese civilizaționale au condus societatea Principatelor române spre formele, valorile și modelele instituționale europene. Faptul paradoxal al acestui proces constă tocmai în aceea că, societatea și sensibilitatea românească au urmat o cale specifică, și au adoptat un model, inspirat nu de civilizațiile europene din proximitate (precum cel rusesc sau germanic-austriac), ci în mod surprinzător, de un model francez, adică unul situat departe de spațiul Principatelor, cu care acestea nu se învecinau, și cu care nu avuseră în trecut decât relații sporadice și epidermice, destul de puțin semnificative. S-a petrecut în cele două principate de la Dunărea de jos, un fenomen de aculturație, unic în felul său, prin care societatea românească a asumat limba franceză, iar apoi a împrumutat, a calchiat sau a imitat, prin intermediul limbii, valori, mode, obiceiuri, structuri și instituții, care i-au imprimat într-un răstimp istoric relativ scurt, trăsăturile unei fizionomii de factură europeană.

Deși nu au lipsit încercări de a explica jocul influențelor și alegerilor făcute de români, doar câteva au pus în mod apăsător întrebarea cu privire la cum a fost posibil un astfel de fenomen de metamorfozare și de transformare civilizațională în spațiul moldovalah și românesc în mai puțin de un secol. Trebuie amintite cercetările și încheierile lui Pompiliu Eliade despre *Influența franceză asupra spiritului public în România*, precum și cartea fundamentală a

* Profesor emerit, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

¹ Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, I-II, Ed. Socec & Comp., București, 1900.

lui Eugen Lovinescu despre *Istoria civilizațiunii române moderne*, care explică prin a sa teorie a sincronismului, cum a fost asumată și receptată influența franceză asupra spiritului public, aș completa eu, și asupra sensibilităților și mentalităților colective românești pe parcursul unui lung secol al XIX-lea².

În circumstanțele de față vom încerca să identificăm, începuturile acestui fenomen de revenire în Europa, de reasumare și readaptare a valorilor europene, și să explicăm pe cât posibil, de ce alegerea compatrioților noștri de acum peste un secol și jumătate - două, a fost asupra modelului de cultură, limbă și civilizație franceză. Așa cum se cunoaște, unul dintre fenomenele care au prezidat procesul de modernizare și europenizare a constat în creșterea influenței franceze (limbă, cultură, educație, politică), asupra spiritului public și asupra modului de viață din Moldova și Valahia. Această influență s-a manifestat plenar în secolul al XIX-lea, punându-și o puternică amprentă asupra europenizării și modernizării societății românești la toate nivelele sale. Dar înainte de a deveni dominantă, la mijlocul veacului al XIX-lea, influența franceză a trebuit să disloce o puternică influență orientală, greco-levantină și otomană. Emanciparea politică a Principatelor danubiene ca urmare a eșecului primei faze a Eteriei grecești, a însemnat în bună măsură emanciparea și scăderea drastică a influenței modelului de civilizație orientală, și chiar a influenței grecești. Odată cu numirea prinților pământeni în locul fanarioților, ca urmare a conflictului dintre Tudor Vladimirescu și Eterie, dar și a înfrângerii acestei mișcări, s-a manifestat și o diminuare până la dispariție a influenței culturale grecești, care a dominat secolul fanariot. Deși existau încă afinități consistente, cele două națiuni europene *in statu nascendi* (românii și grecii) au luat drumuri independente unii față de alții, în emanciparea față de turci și în organizarea unei societăți moderne de model european.

Cât privește modelul oriental, otoman, desprinderea de el s-a făcut lent, raporturile de suzeranitate au continuat să existe, dar au devenit din aproape în aproape, formale și simbolice, pe măsură ce modelul politic al unei societăți civile s-a impus în Principate și cu concursul Rusiei, al cărui protectorat s-a manifestat tot mai apăsător până la mijlocul sec. al XIX-lea. Dar trebuie s-o spunem, Rusia „protectoare” era o Rusie conservatoare, autocrată, autoritară, reticentă față de valorile radicale ale unei Franțe revoluționare, o Rusie care a ezitat multă vreme între a integra principatele în imensul său imperiu euro-asiatic sau a le organiza ca un soi de barieră la frontiera vestică a acestuia,

² Nicolae Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris, 1918; Vasile Mihordea, *Contributions aux relations franco-roumaines aux XVIIIe siècle*, în *Mélanges Iorga*, Paris, 1933, pp. 895-923.; Germaine Lebel, *La France et les Principautés danubiennes (du XVIIe siècle à la chute de Napoléon Ier)*, PUF, Paris, 1955; John Campbell, *French Influence and the Rise of Romanian Nationalism*, New York, 1971.

un soi de „cordon sanitar” – care la propriu însemna protejarea împotriva epidemiilor de ciumă și de holeră – dar mai ales, ca o barieră politică, care să o protejeze de ideile revoluționare radicale care fermentau în Franța și care amenințau să contamineze popoarele asuprite din Europa centrală și de sud-est și chiar din imperiul țarist.

Rezultatul a fost cunoscutul regim al Regulamentelor organice, care conțineau în cele două cuvinte din titlu, un întreg program, pentru o societate civilă conservatoare, disciplinată, controlată chiar, spre a se emancipa prin progrese lente, făcute de sus în jos și nu prin radicalisme și explozii revoluționare. A fost de fapt, un soi de experiment social, anume acela de a lăsa să pătrundă în spațiul moldovalah doar unele idei și instituții europene, de sorginte conservatoare, tocmai pentru a vedea la ce fel de rezultate puteau conduce acestea în plan politic și social.

Ar fi fost de așteptat, ca societatea din principate să adopte, datorită proximității, modelul societal și modul de viață propriu marelui imperiu de la răsărit, cu care românii împărtășeau religia pravoslavnică, ca și un anume conservatorism. Dar lucrurile nu s-au desfășurat deloc așa. Dimpotrivă ! Modelul asumat de români a fost un model european prin excelență, modelul francez, cu avantajele și inconvenientele sale. Desigur, întrebarea care se pune, rezidă tocmai în a ști care au fost rațiunile acestei alegeri, în condițiile în care Franța era departe, nu existau frontiere comune și nici măcar un trecut cu relații de tip colonial care să stimuleze asumarea și adoptarea modului cultural și civilizațional francez.

Civilizația franceză sau puterea modelului

Există cu siguranță explicații, dar problema nu a fost aproape deloc pusă în acești termeni. Înainte de toate, a fost fără îndoială, prestigiul Franței. Dar într-o primă etapă, a fost prestigiul în relațiile internaționale datorită preponderenței franceze în politica europeană, prestigiul cultural prin cultura marelui secol, dar mai ales în această primă etapă, prestigiul societății de curte franceze, care a influențat curțile europene într-o manieră fără egal. Astăzi apare tot mai evident că imensul proces de disciplinare socială și civilizare (Norbert Elias), de modernizare și de organizare a unei societăți moderne, cu moravuri și moduri de viață sofisticate, impus în societățile de curte europene, după un model pornit din peninsula italiană și din Burgundia, perfecționat la curtea Franței de la Versailles, a cucerit întreaga Europă. Or, tocmai modelul societății de curte care s-a bucurat de un prestigiu imens, a fasonat și configurat prin aculturație internă (fiind preluat și imitat de la elitele aristocratice, de categoriile intermediare și de o burghezie urbană tot mai consistentă), a dat în final

caracterul specific al întregii civilizații europene moderne. Or, un asemenea prestigiu nu putea să nu reverbereze și într-un spațiu ca cel al Principatelor de la Dunărea de Jos³.

Abia într-o a doua etapă, urmare a revoluției franceze și a procesării și asumării lente a ideilor acesteia în mediile politice românești, modelul politic francez a amprentat profund și durabil organizarea politică și instituțională a statului român modern. În fond, ideea statului națiune centralizat (unitar și indivizibil), dar și o serie de instituții, precum bicameralismul, structura administrativă, prefecturile și corpul prefectilor, legislația comercială și legislația familiei etc., au venit în România modernă dinspre Franța⁴. La fel ca și politica cu accente bonapartistе profesată de domnitorul unirii, spre a rezolva problemele grave ale țării în timpul scurt avut la dispoziție⁵.

Trebuie constatat că raporturile românilor cu Franța au fost destul de puțin semnificative în aceste prime secole ale modernității. Știm că a existat pe de o parte, un mai vechi interes al Franței pentru Imperiul Otoman, legat de raporturile privilegiate ale regilor catolici începând cu Francisc I, cu sultanii otomani în secolele primei modernități, cu privire la protecția catolicilor și a drumurilor spre Locurile Sfinte, dar a existat un interes destul de șters pentru Principatele danubiene, ca state creștine tributare marelui imperiu. Dar, odată cu instaurarea unei preponderențe franceze asupra întregii Europe, care după războiul de treizeci de ani, din epoca lui Richelieu și apoi a lui Ludovic al XIV-lea, nu a încetat să iradiazе modelul său politic și cultural, sub toate aspectele sale, a amprentat modul de viață și fizionomia curților princiare din întreg spațiul european⁶. Exegeții francezi explică această iradiere culturală și civilizațională grație nu numai puterii militare a Franței, reconstruită de mari comandanți și strategii, precum Louvois, Tourenne, Vauban etc., ci mai ales unei diplomații franceze de excepție, care a dominat raporturile internaționale după pacea de la Westfalia⁷.

Este fără îndoială că preponderența franceză în Europa a reprezentat una dintre condițiile care au influențat valorile și modurile de viață la nivel european, dar cu siguranță modelul din Hexagon al societății de curte, care

³ Franța, *model politic și cultural*, Al. Zub și Dumitru Ivănescu (editori), Iași, 2003 și / sau Gheorghe Clivetti, *Europa franceză și cauza românească (1789-1871)*, Ed. Junimea, Iași, 2010.

⁴ Al. Zub, *Modelul francez și avatarurile centralismului statal, în Franța model politic și cultural*, pp. 9-18; Cătălin Turliuc, *Modelul național francez și receptarea lui în mediul românesc*, în *Ibidem*, pp.19-28.

⁵ Dumitru Ivănescu, *Domnia lui Alexandru Ioan Cuza și modelul instituțional francez*, în *Ibidem*, pp.63-74.; Gheorghe Clivetti, *Europa franceză și cauza românească (1789-1871)*.

⁶ Lucien Bély, *Les Relations internationales en Europe: XVII-e - XVIII-e siècles*, PUF, Paris, 1992; *La France au XVII-e siècle. Puissance de l'État, contrôle de la société*, PUF, Paris, 2009. pp. 521-729.

⁷ *Idem*, *L'Invention de la diplomatie: Moyen Âge - Temps modernes*, PUF, Paris, 1998; Marc Fumaroli, *Quand l'Europe parlait français*, Éd. de Fallois, Paris, 2001, pp. 9-22.

domina de câteva secole spațiul politic, cultural și mental european a fost cel care a înclinat balanța în favoarea Franței și a civilizației sale⁸.

Modelul societății de curte de la Versailles, care a reușit să impună întâi în Franța, apoi la curțile din Europa, prin curializarea vechii aristocrații războinice, prin controlul violenței, și prin noi modele comportamentale, un nou mod de viață (comportament, vestimentație, alimentație și modă), dar și noile forme culturale (sărbători, muzică, teatru, balet etc.), a instituit la nivelul întregului continent european o altă formă de relaționare între oameni, un mod de viață monden și modern, foarte prizat de curțile princiare și în mediile aristocratice ale întregului continent european⁹.

Limba franceză, șlefuită de gramaticile și preocupările Academiei organizate de cardinalul Richelieu, de poezii Pleiadei, de piesele dramaturgiei clasice franceze (Corneille, Racine, Moliere etc.), a devenit un instrument de comunicare între oamenii cultivați (în primul rând aristocrația) de la curțile princiare europene, unde a dislocat italiana, care căpătase o anume influență odată cu renașterea și cu o considerabilă prezență a italienilor (regine, principii, aristocrați, condotieri, arhitecți, ingineri, medici, oameni de cultură și artă, cântăreți, compozitori, pictori, sculptori, etc), în spațiul curților europene.¹⁰ Ca atare, limba franceză susținută de un stat puternic, dotat cu o diplomatie consistentă, dar mai ales de un model cultural coerent și atrăgător, a devenit vehiculul producțiilor culturale ale culturii clasice franceze, ale barocului și iluminismului francez, care s-a impus de la Versailles la Sankt-Petersburg, la Cracovia și Berlin, trecând prin Napoli, Viena și Bruxelles etc.

Era apoi imensul prestigiu de care s-a bucurat în întreaga Europă, inclusiv în principate, marea cultură franceză a luminilor (*Enciclopedia* și generația

⁸ Franța, model politic și cultural; Alexandru-Florin Platon, *Imaginea Franței în Principatele române: modalități de receptare (secolele XVIII-XIX)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol”, XVIII, 1981, pp. 201-210; Doina Calistru, *Influența franceză în spațiul românesc. Modalități de receptare, forme de expresie*, în *Franța model cultural și politic*, pp. 29-50.

⁹ Asupra societății de curte vezi, Norbert Elias, *Die hofische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie der Königstums und der hofische Aristokratie*, Neuwied, Darmstadt, 1969; Herbert Ch. Ehalt, *Ausdruckformen absoluter Herrschaft. Der Wiener Hof im 17. und 18. Jahrhundert*, R. Oldenburg, München-Wien, 1980; S. Bartelli, E. Cardini, E. Garbero-Zorzi, *Rituale, ceremoniale, etichetta. Le corti italiane del Rinascimento*, Bompiani, Milano, 1991; R. Mozzarelli, G. Venturi (ed.), *L'Europa delle corti alla fine dell' antico regime*, Bulzoni, Roma, 1991; *The Courts of Europe. Politics, Patronage and Royalty. 1400-1800*, edited by A. G. Dickens, Greenwich House, 1977; Jeroen Duindam, *Myth of Power, Norbert Elias and the Early Modern European Court*, Amsterdam University Press, 1994.; Jeroen Duindam, *Vienna ans Versailles. The Court of Europe's Dynastic Rival. 1550-1780*, Cambridge University Press, 2003; pentru curtea Franței, vezi Jean François Solnon, *La Cour de France*, Fayard, Paris, 1987; Bernard Hours, *Louis XV et sa Cour. Le roi, l'étiquette et le courtisan. Essai historique*, PUF, Paris, 2002; Nicolas Le Roux, *Le Roi, la Cour, l'Etat, de la Renaissance à l'Absolutisme*, Champ Wallon, Paris, 2013.

¹⁰ Jean-François Dubost, *La France italienne, XVI-e-XVIII-e siècles*, Paris, 1997; *La cultura latina, italiana, franceze nell' Europa centro-orientale*, (Atti del V Colloquio Internazionale, Viterbo, 9-11 ottobre 2003), a cura di Gaetano Platania, Ed. Sette Città, Viterbo, 2004.

luminilor), dar și interesul de dată recentă de care s-a bucurat Franța revoluționară și Franța napoleoniană, care în ciuda unei anumite idei imperiale, a purtat în flamurile armatelor franceze, ideile generoase de „liberté, égalité, fraternité”, care cădeau bine într-un spațiu care aspira la asemenea valori, în ciuda unor înțelegeri superficiale, aproximative și chiar confuze a sensurilor acestor atât de cunoscute sintagme. Există evident și o anumită afinitate de origini, sorgintea latină, descoperită și vehiculată de erudiții ardeleni și colportată în principate de o elită tot mai emancipată de sub cultura greco-orientală. Dar a existat apoi o așteptare și o căutare febrilă, o năzuință spre modernizare și europenizare, iar modelul francez părea să facă totuși, cea mai bună figură. Mai era faptul deloc de neglijat al prestigiului limbii franceze, care devenise deja una a diplomației europene, dar și a saloanelor aristocratice din întreaga Europă¹¹, limbă tot mai prezentă în spațiul românesc prin fanarioții care erau probabil cei mai buni cunoscători ai ei, prin ofițerii și generalii armatelor austriece sau rusești, iar apoi prin marii boieri moldavi ori valahi care asumau franceza pentru a comunica cu demnitari, diplomați, notabilități europene.

Este știut de-acum faptul că la origine, societatea de curte s-a organizat în principatele italiene și în marele ducat al Burgundiei, care asumeră chiar înaintea Franței sau Austriei, modelele unor curți sofisticate, și a unor principii, curteni și curtezani, caracterizați de maniere elegante și de valori și coduri culturale care au devenit apoi, ale tuturor curților la scara întregului continent european¹². Ca atare, aceste modele au avut inițial ca vehicul limba italiană, care s-a impus în societățile de curte, printr-un număr imens de peninsulari de toate condițiile, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea și prima jumătate a sec. al XVII-lea. A existat o preponderență a italienilor și a modelului italian în această perioadă, la toate curțile Europei¹³. Dar nici micile principate italiene, nici ducatul Burgundiei (încorporat apoi regatului Franței), nu aveau forța politică, militară, culturală a marelui regat care a devenit Franța sub Richelieu și apoi sub Ludovic al XIV-lea, pentru a-și impune modelul pe termen lung. Dimpotrivă, modelul curții de la Versailles s-a impus peste tot, iar limba franceză, cultura, valorile și manierele franceze odată cu acestea au devenit dominante în marele secol. S-a ajuns foarte repede ca întreaga Europă educată, civilizată, să vorbească franțuzește, să adopte moda franceză și să se comporte după codurile și manierele bunei cuviințe franțuzești.

¹¹ Marc Fumaroli, *Quand l'Europe parlait français, passim*.

¹² Robert Muchembled, *L'invention de l'homme moderne. Culture et sensibilités en France du XVe au XVIIIe siècle*, Fayard, Paris, 1988; Idem, *La Société polie. Politique et politesse en France du XVIe au XXe*, Seuil, Paris, 1998.

¹³ Vezi pe larg, *La Cultura latina, italiana, francese nell'Europa centro-orientale, passim*.

La o atentă analiză se constată că exact același proces se regăsește și în cazul Principatelor, evident la o scară mai mică, dar respectând aceleași forme și valori, ca și aceleași mecanisme de adaptare și asumare. Într-o primă fază, (a doua jumătate a sec. al XVI-lea și decenii din sec. al XVII-lea), prezența masivă a italienilor și contactele cu peninsula italiană au fasonat și în spațiul românesc, în cele trei principate, forme mai structurate sau mai edulcorate ale societății de curte. Italiana a fost asumată de o parte a elitelor moldovalahice, mai apropiată de limba vorbită curent (moldovalaha sau româna).

Așa cum am constatat, secolul fanariot, cu regimul său dominat de principii greci veniți din Fanar, a imprimat o puternică tușă orientală civilizației românești, îndepărtând-o pentru un timp de la valorile și modelele europene de civilizație. Dar se poate constata cu aceeași evidență faptul că „ruperea de cultura apusului” – pentru a relua o expresie a istoricului Petre P. Panaitescu – nu a fost totală și nici definitivă. Dimpotrivă, raporturile cu valorile și structurile europene de civilizație au existat, chiar dacă acestea nu au ocupat primplanul scenei, însă de la un moment dat, ele au început să se impună cu destulă forță, reușind într-un timp relativ scurt, să reorienteze mersul civilizației românești spre valorile și sensibilitățile europene.

Ca atare, odată cu venirea fanarioșilor, chiar dacă modelul oriental părea că s-a instalat definitiv și irevocabil, limba franceză și modelul societății de curte francez, devenit strălucitor și atrăgător, care s-a răspândit peste tot, inclusiv în mediile otomane de la Constantinopol, a început să se insinueze și în principate. Treptat, limba și cultura franceză s-au insinuat și s-au impus la nivelul curților fanariote și în mediile boierești din principate. Credem că s-au acumulat într-un interval de timp relativ scurt, de circa câteva decenii, un cumul de factori care au influențat mersul lucrurilor și le-au orientat înspre modelele europene, în care domina de departe, modelul curții de la Versailles. La fel cum conjunctura politică favorabilă otomanilor din prima jumătate a sec. al XVI-lea, a condus principatele spre Orient și le-au făcut să graviteze spre Constantinopol (Țarigrad, Istanbul), aceeași conjunctură politică schimbată după mijlocul sec. al XVIII-lea, le-au făcut să schimbe direcția și să-și întoarcă atenția și interesul spre spațiul european, spre cultura și civilizația europeană. Or, la acest punct, în planul relațiilor internaționale, specialiștii vorbesc despre perioada preponderenței franceze, iar istoricii culturii, de marele secol, dominat de ideologia iluministă și de dominația *Enciclopediei*. Cultura franceză iradia peste tot în Europa, iar Parisul dădea tonul în toate.

În fapt, în cazul românesc, o multitudine de factori au contribuit la această schimbare de direcție în cultura și civilizația autohtonă. Influențele care s-au exercitat asupra Principatelor au venit din direcții diferite, dinspre Imperiul Habsburgic și dinspre Imperiul Țarist, dar influența culturală și civilizațională

au venit din partea Franței, a cărei cultură și civilizație se bucura în sec. al XVIII-lea de cel mai mare prestigiu și apreciere. Vectorii prin care s-au propagat modelele franceze au fost diferiți și chiar surprinzători. Înainte de toate, s-au răspândit prin prezențe grecești sau poloneze, francizate deja, dar și prin prezențe rusești și austriece care asumaseră deja valorile societății de curte, în care franceza devenise limba curentă de comunicare (Maria Tereza și Ecaterina a II-a comunicau oral și scris în limba franceză), apoi fanarioții înșiși, mulți dintre ei francofoni și chiar francofili, anturați la curte de prezențe franceze și francofone tot mai numeroase spre sfârșitul regimului fanariot, au contribuit la prestigiul modelului francez în societatea înaltă a Principatelor.

S-a produs în principatele dunărene un fenomen cultural și civilizațional, destul de surprinzător și nu îndeajuns de bine limpezit. Anume, cum se face că, fără a avea relații politice, diplomatice, economice directe și intense, fără a fi avut un trecut colonial comun, principatele au adoptat modelul francez, limba franceză, civilizația și cultura franceză, calchiindu-și ideile, instituțiile și modul de viață după țara care dădea tonul în multe privințe, în Europa secolelor XVIII și XIX ?

Înainte de toate, deoarece Franța se bucura de un imens prestigiu, la nivel european, oferind un model de civilizație fără concurență. Deoarece concurenții posibili (curțile Spaniei și Angliei) si-au orientat eforturile în afara spațiului european. Spania (care adoptase în bună măsură modelul cultural francez, după instalarea Bourbonilor pe tronul de la Madrid), s-a focalizat spre imensul său imperiu colonial extraeuropean, iar Anglia de asemenea, spre ceea ce avea să devină *Commenwelth*-ul de mai târziu. Politica dusă de Franța după pacea de la Westfalia (1648), i-a permis apoi să „colonizeze” cultural întreg spațiul european. Cel puțin în sec. al XVIII-lea, modelul societății de curte franceze, ilustrat de curtea și palatul de la Versailles, a influențat întreaga Europă, monarhii europeni, mari și mici, au imitat curtea franceză, de la Sankt-Petersburg la Caserta, de la Berlin la Cracovia și Varșovia, trecând prin Viena sau prin micile capitale italiene.

Limba franceză, grație marilor autori din marele secol, de la clasicii teatrului, la autorii *Enciclopediei*, a reușit să-și elimine concurența – limba italiană, care devenise datorită prestigiului renașterii, un soi de *lingua franca* a curților europene – dominând prin producțiile culturale, viața intelectuală a curților europene, a devenit limba diplomației, și s-a impus obligatoriu ca instrument de comunicare. Mai mult chiar, ea făcea parte din educația de bază a fiecărui gentilom care voia să facă o carieră publică sau să devină un om de lume.

În cazul Principatelor, poziția Franței față de Imperiul Otoman al cărui mare aliat a fost, de la regele Francisc I, la Napoleon al III-lea, a facilitat o anume

un mod de viață fasonat la Versailles și Paris, dar devenit între timp, un mod de viață al societăților aristocratice europene de pretutindeni.

Promotori și intermediari ai modelului francez

1. *Fanarioții și clientela lor franceză și francofonă*

Pompiliu Eliade a publicat la vremea sa, acum mai bine de un secol, o interesantă lucrare, despre influența franceză asupra spiritului public din Principatele dunărene, devenite mai apoi România, în care a evidențiat cu erudiție și talent exact maniera în care sensibilitatea colectivă românească a asumat valorile europene, în mod special, interesul pentru Franța, pentru limba și cultura franceză, în asumarea modelului civilizațional francez, care a ajuns să fasoneze structura instituțională a statului român modern dar în egală măsură cultura, moravurile și mentalitățile moderne românești¹⁵. Cam în aceeași perioadă, Eugen Lovinescu, inspirat de teoriile lui Gabriel Tarde, cu a sa teorie a imitației, a făcut excelenta demonstrație prin a sa teorie a sincronismului, prin care explica tocmai asumarea accelerată, uneori imitând și calchiind instituțiile și structurile de civilizație franceze, din care s-a născut modernitatea românească a sec. al XIX-lea.

Raporturile cu limba și cultura franceză au început așadar lent, odată cu instalarea fanarioților. Se știe că, în calitate de mari dragomani ai Porții, fanarioții trebuiau să știe limba franceză (evident, alături de alte multe limbi ale Orientului și Occidentului). Iar date fiind raporturile speciale ale Franței și ale diplomației sale cu Poarta Otomană, franceza era una din limbile uzuale în mediile diplomatice de la Istanbul. Iar în intrigile diplomatice și grupurile de influență din capitala otomană, ambasadorii Franței erau cei care se bucurau de cea mai mare influență, și puteau avea greutate în obținerea tronurilor. Ca atare, fanarioții au cultivat relații foarte strânse cu cei mai mulți dintre reprezentanții Franței la Constantinopol.

Pe de altă parte, o seamă dintre principii fanarioți erau, pe lângă oameni cultivați și bine informați, filofrancezi, cei mai mulți din interes, unii din convingere. Între aceștia, merită menționați Constantin Mavrocordat, Grigore Ghica, Alexandru Ipsilanti, Alexandru Suțu, Scarlat Callimachi etc. Mavrocordații au avut relații privilegiate cu ambasadorii Franței la Constantinopol, de al căror sprijin s-au bucurat cu toții. Astfel, marchizul de Bonnac i-a recomandat lui Nicolae Vodă Mavrocordat pe medicul Fonseca (1719), apoi ambasadorul de Villeneuve, i-a recomandat la rândul său, la 24

¹⁵ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile, I*, Ed. Humanitas, București, 2000.

decembrie 1729, pe un alt francez, Jean-Baptiste Marie Desmarts, ca „medic și chirurg de profesie”¹⁶.

Despre Constantin Mavrocordat sursele spun că admira tot ce era francez, că admira cultura franceză, se informa despre ce se petrecea politic și cultural în Franța. Era în relații de bună prietenie și colaborare cu ambasadorii Franței la Constantinopol, cu marchizul de Villeneuve și cu succesorul acestuia, contele de Castellane (1741-1747). Din acest punct de vedere este explicabilă inițiativa sa de a publica *Așezământul*, prin care regla obligațiile fiscale ale Valahiei, în *Mercure de France*, sub numele pretentios și cumva avangardist de *Constitution*. Constantin vodă era în corespondență cu cardinalul Fleury, primul ministru al Franței. Ambasadorul de Castellane i-a recomandat lui vodă să-l ia în serviciul său pe doctorul Exupère-Joseph Bertin. Acesta a stat la curtea lui Constantin vodă, din 1741 până în 1743, la București și la Iași, iar după ce a părăsit curtea prințului Mavrocordat, odată întors în Franța, a făcut o carieră fulgurantă, scriind câteva tratate de medicină, despre osteologie sau despre sistemul venelor și arterelor limfatice, fiind ales membru al Academiei de Științe de la Paris¹⁷. Doctorul Bertin a fost însoțit între alții, de un anume Lochman, un personaj original din Boemia, farmacist și apoi medic, care l-a asistat în prepararea medicamentelor, și care s-a căsătorit apoi în Moldova, unde a lăsat o numeroasă posteritate¹⁸. Tot la curtea lui C. Mavrocordat a poposit o vreme și pictorul elvețian Jean-Étienne Liotard, un foarte cunoscut portretist, care în urma unui sejur la Istanbul, a stat o vreme și la curtea principelui de la Iași, despre care a lăsat cunoscutul portret al prințului, dar și cel al consoartei sale, Ecaterina Rosetti (vezi portretele celor doi)¹⁹. Un comerciant francez (Jean-Claude Flachet), care a poposit și el la curtea lui Constantin vodă cam în aceeași perioadă (1735-1741), a consemnat tocmai această francofilie și deschiderea societății de curte pentru valorile culturii occidentale. Tinerile beizadele și o seamă din boieri admirau muzica franțuzească performată la flaut de Flachet, iar domnul se arăta deosebit de încântat ca fiii săi să învețe limba franceză „perfect.” Mai mult, tinerii boieri de la curte l-au prețuit mult pentru talentul său muzical²⁰.

¹⁶ Vasile Mihordea, *Un medic francez la curtea lui Constantin vodă Mavrocordat: doctorul Bertin (1741-1743)*, în „Revista istorică”, XIX, 4-6, aprilie-iunie 1944, p. 139.

¹⁷ *Ibidem*, pp.140-147.

¹⁸ Idem, *Les agents politiques des princes de Moldavie du XVIIIe siècle: Jean Lochman et ses fils*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, 6, 5, 1967, pp. 765-787.

¹⁹ Vezi Larche Roethlisberger, *L’Opera completa di Liotard*, Mailand, 1979; Mary Anne Stevenson, (ed.), *Jean-Étienne Liotard*, The Royal Academy of Art, London, 2015; vezi și Remus Niculesco, Jean-Étienne Liotard à Jassy, în „Genava”, 30, 1981, pp. 127-168 și Remus Niculesco, *Jean-Étienne Liotard, pictor de curte al lui Constantin Mavrocordat*, teză de doctorat, susținută sub conducerea lui Alexandru Duțu, ISSEE, București, 1993.

²⁰ Vezi Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV-XVIII)*, Ed. Academiei RSR, București, 1973, pp. 249-250.

„Evropa, dupre gheografi, are multă osebire de alte părți ale lumii și despre frumusețea locului și despre buna potrivire a aerului și după marea cuviință a zidirilor. Asemenea covârșește și cu mulțimea nenumărată a oamenilor întru care totdeauna au strălucit darurile firești, și la bunele obiceiuri, și la știința învățăturilor, și la iscusința armelor, și la tot lucrul cel de folos în viața oamenilor; sau aflat în Evropa mai toate meșteșugurile și mai vîrtos cea de mare laudă – tabla corăbiilor (busola) – carea cu degetul arată ascuțirea minții Evropenilor... Evropa are multă înțelepciune și meșteșug al vieții... încît alți gheografi zic că este împodobită cu toate darurile firești și nu-i lipsește niciun lucru trebuincios atîta spre chiverniseala omului, cum și spre altă desfătare oricare și mîngăere.”

(*Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum RâmnicEANU*, partea I-a, text însoțit de un studiu introductiv de Ștefan Bezdechi, Tipografia Cartea Românească, Cluj-Sibiu, 1944, p. 67)

„Mai suferim noi românii acum și ponosuri de la această adunătură a streinilor, că adică am fi varvari și nelumiņați cu învățăturile cu care ei se fălesc că ar fi îndăstulați. Dar ori pentru ce? Nu care cumva socotiți, voi streinii, cari ați dat năvală la pămînturile noastre și vă îmbuibați de toate bunătățile ce pe ale voastre pămînturi abia le veți fi gustat; nu cumva, zic, socotiți că duhuri avînd mai suptiri ne întreceți și pă noi cu învățăturile? Nu cumva gîndiți că mai de bun neam fiind, aveți cădere să ne numiți pă noi varvari? Veniți dar, toate neamurile ce vă făliți astăzi de luminate, veniți să citim Istoria romanilor, strămoșilor noștri, ca să aflăm adevărul. Ați văzut cum ea ne spune că pă vremea cînd strămoșii noștri romani erau luminați cu tot felul de învățături, avîndu-vă pre voi supuși, vă da pravili și voi le primiați, și pentru căci era de la mai marii voștri și pentru căci era bune întru adevăr. Că și ei de la dascălii cei mai mari, adică de la elini, avîndu-le alese, le păzia și le adăoga, cum să văd pînă în ziua de astăzi pe la cele mai multe neamuri, mai vîrtos ale Evropei. Ați văzut pre strămoșii noștri, a căror rămășiță ce poartă aceeași numire, „români”, suntem noi, românii dintr-aceste trei țări: Românească, Moldova și Transilvania? Ce ne ponosluiți dar voi, numitele astăzi luminate neamuri?”

(Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Dăslușire*, în Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel – Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996, p. 197)